

پیش‌خوان

نظری و گذری بر «خطرات آیت‌الله سیدعلی اکبر قرشی»

پژوهشگری پر تلاش در طریق مبارزه

■ **محمد رضا صدیقی**

مجموعه‌ای که اکنون از آن سخن می‌گوییم، خطرات سیدعلی اکبر قرشی را در خویش جای داده است. این اثر در زمره طرح‌های تاریخ شفاهی مرکز اسناد انقلاب اسلامی است.

تاز نمای‌ناشر در یادداشتی کوتاه درباره این کتاب آورده است: «از اهداف مهم مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تدوین تاریخ انقلاب اسلامی، بازنمایی ریشه‌های آن و روشن‌ساختن زوایای تاریک تاریخ پر فرازونشیب نهضت اسلامی در دوران مبارزه و استقرار نظام مترقی مهم‌نگارش تاریخ، تبیین زوایا، حوادث و علل وقایع تاریخی، نقل و تنظیم خطرات سیاسی و اجتماعی کسانی است که در این مسیر گام‌هایی برداشته و در صف مبارزان، مجاهدان و فداکاران جنبش اسلامی ایران به رهبری امام خمینی قرار گرفته‌اند یا از اوایل دوران پهلوی، به هر حال از دور نزدیک دستی بر آتش داشته‌اند. خطرات این شخصیت‌های روحانی، علمی و سیاسی، ریشه‌های نهضت اسلامی را آشکار می‌کند. پژوهشگر اندیشمند، عالم، مفسر و نویسنده پر تلاش، آیت‌الله سیدعلی اکبر قرشی یکی از شخصیت‌های اشتغال‌داشته است. پس از قیام امام خمینی(ره) در سال ۱۳۳۲، به صف نهضت پیوسته و در طول سال‌های مبارزه، ممنوع‌العین و تبعید شد. بعد از انقلاب اسلامی

▶ **آیت‌الله سیدعلی اکبر قرشی**

به نمایندگی استان مازور، در کتبخران قانون اساسی انتخاب شده و از سال ۱۳۶۱ تاکنون در تمام دوره‌های چهار گانه‌خبرگان رهبری، نماینده‌استان خویش بوده است. ایت‌الله علی اکبر قرشی از زمان امام راحل تا به حال، مسئول نهاد نمایندگی ولی‌فقیه در دانشگاه ارومیه و نماینده‌مقام معظم‌رهبری در چهار کشورزی استان آذربایجان غربی است و در سال ۱۳۷۵، یکی از محققان برتر سال شناخته شد. خطرات او شامل حوادث و وقایعی از حوادث حوزه علمیه قم، مبارزات فدائیان اسلام، تحصیلات روحانی و مبارز ارومیه و خردادای، مسئول اخیر این دیار می‌شود که در نوع خود بسیاری از حقایق تاریخی را روشن می‌کند و از این لحاظ حائز اهمیت فراوان است. این کتاب نتیجه‌پیش از ۲۵جلسه گفت‌وگو باایشان است که در چهار فصل تدوین شده است.»

رویداد تاریخی کشف حجاب رضاخانی در بخشی از این اثر اینگونه واگویی شده است: «این حادثه ننگین در دوره رضاخان خیبت در دی‌ماه ۱۳۱۴، به دست عوامل خودفروخته و بی‌دین آن شخص ملعون، در سرتاسر ایران تاحدی که برای‌شان ممکن بود، صورت پذیرفت، البته این اقدام با مخالفت علمای بزرگ در آذربایجان، خراسان، اصفهان، قم و تهران مواجه شد و حتی قیام خونین مردم مسلمان در مسجد گوهرشاد به رهبری عالمان دینی، در تاریخ ایران مشهور و برای همگان معلوم است و در اینجا زومی نمی‌بینم که به آن بپردازم، اما خودم با اینکه بچه‌ای هشت ساله بودم، حادثه‌ای را در بناب دیدم که همیشه در خاطرم مانده و در اینجا نقل می‌کنم. در بناب زن‌ها چارقدهای بلندی را بر سرشان می‌انداختند که نیمی از بدن‌شان را می‌پوشاند، البته تدین مردم هم شدید بود، بنابراین‌س حکومت خیلی سخت نمی‌گرفت، با این حال حکم رضاخان طوری بود که پاسبان‌ها نمی‌توانستند به آن بی‌اعتنا بمانند. گاهی اگر زنی را در کوچه و خیابان تنها می‌دیدند، سعی می‌کردند چارقد از سرش بکشند و حتی در مواردی زنان عقیقه را که مقاومت کرده و چارقد رومسری خود را نینداخته بودند، مورد ضرب و شتم قرار می‌دادند.»

عاریخ

تاریخ ۸۸۶۹۸۶۳۷۴

نظری بر روابط اقتصادی ایران و آمریکا در دوره پهلوی دوم از دریچه اسناد لانه جاسوسی

بانک‌های امریکایی و تراژدی چپاول ثروت ایران

■ **انوشه میر مرعشی**

در فاصله کودتای ۲۸مرداد سال ۱۳۳۲ تا پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، ایالات‌متحده آمریکا توانسته بود عملاً جریان‌های اقتصادی ایران را به دست گیرد. در طول آن ۲۵سال، امریکایی‌ها به دلیل روابط گسترده اقتصادی با ایران و به خاطر حجم بالای واردات و کشورهای، مؤسسات مالی و بانک‌های زیادی در ایران تأسیس کرده بودند. عمده کار این مؤسسات مالی و بانک‌ها، انجام امور مبادلات پولی و ارزی میان دو کشور بر اساس فروش نفت و واردات کالا به جای بود. بخشی از اسناد لانه جاسوسی آمریکا در ایران به وضعیت و عملکرد این مؤسسات مالی و بانک‌های امریکایی به ویژه در بیحوجه پیروزی انقلاب اسلامی اختصاص دارد. در مقال بی آمده، کنشکار مختصری درباره مفهوم این اسناد داشته‌ایم. امید آنکه تاریخ‌پژوهان معاصر و عمووم علاقه‌مندان را مفید و مقبول آید.

■■■■

■ **امریکا و سودای نفوذ اقتصادی در ایران**

پس از شهریور ۱۳۲۰ش ایالات‌متحده امریکا سعی کرد از نظر اقتصادی خود را به ایران نزدیک کند. در آن دوران آمریکا، آرتور میلیسپو را به عنوان مستشار سیاسی - اقتصادی به کشورمان فرستاد تا به پناهه سروسامان دادن به اوضاع آشفته این دیار، راه نفوذی در عرصه اقتصادی ایران پیدا کند، اما به دلیل سلطه کامل انگلیس بر شرریان‌های اقتصادی کشور، عملاً اهداف آمریکا در این زمینه محقق نشد. بعد از کودتای امریکایی ۲۸مرداد۱۳۳۲ش، روابط اقتصادی ایران و آمریکا روزه‌به‌روز فزونی پیدا کرد. این رابطه، البته بر مبنای ارتباط ابرقدرت با یکی از اقمشارش بودا در واقع ایالات‌متحده‌امریکا در سال‌های دهه ۴۰ششمسی، آرام‌ارام دایره تسلط خود را بر بخش‌های سیاست و اقتصاد ایران گسترش می‌داد. به این صورت که در زمینه فروش صنایع، شرکت‌های آلمان غربی را که در ایران بسیار فعال بودند، کنار می‌زد و شرکت‌های امریکایی را جایگزین آن می‌کرد.

با شروع دهه ۵۰رژیم پهلوی با افزایش سالانه صادرات نفت و سایر منابع معدنی به امریکا آن هم به قیمت ارزان، اصلی‌ترین تأمین‌کننده نفت مورد نیاز این کشور شد. از سوی دیگر بعد از اجرای سیاست اصلاحات ارضی و ازبین‌رفتن خودکفایی کشاورزی و دامی ایران طی یک دهه، رژیم پهلوی به یکی از بزرگ‌ترین اروپایی بود^[۳].

بعد از تسخیر لانه جاسوسی، اولین واکنش امریکایی‌ها یا «تحریم اقتصادی» ایران آغاز شد؛ تحریمی که نه تنها بعد از پایان گروگانگیری جاسوسان تمام نشد که سال به سال به دامنه آن افزوده گشت، اما با مقاومت جانانه مردم در برابر زیاده خواهی‌های امریکا، استقلال ایران در مقابل زورگویی‌های این‌کشور حفظ و چپاول منابع آن از سوی آنها از بین رفت و تلاش برای حفظ ایران از سوی ایرانیان همچنان ادامه دارد

■ **نگرانی‌های امریکا برای چپس بانکا**

بنا بر اعلام وزارت امور خارجه وقت رژیم پهلوی در اسفند سال ۱۳۵۷ش، میزان مبادلات اقتصادی ایران و آمریکا به ۱۵ برابر شده بود. بر همین مبنا هم در طول سال‌های دهه ۵۰ ششمسی، بانک‌ها و مؤسسات مالی امریکایی کار خود را در ایران آغاز کرده بودند. یکی از آن بانک‌های امریکایی «چپس بانک» بود که نقش مهمی در مبادلات ارزی حاصل از خرید نفت ایران و صادرات کالا به ایران بر عهده داشت. در اسناد لانه جاسوسی امریکا، اشاراتی به این بانک شده است. مثلاً در سندی مربوط به سال ۱۳۵۴ش، آمده است: «گروه شرکت‌های نفتی بانک چپس مانهاتان که متشکل از همه شرکت‌های مهم بین‌المللی و شرکت‌های مهم مستقل کنترل‌کننده تولید نفت جهان در آمریکا است، در سال ۱۹۷۰معادل ۱۰/۳ درصد کل سرمایه سود برده است که البته این میزان سود حدود یک‌درصد کمتر از سودی است که نصیب کارخانه‌های سازنده وسایل صنعتی امریکا شده است.»^[۴]

در این سند به عیان درباره سود هنگفت امریکا از خرید نفت ایران و صادرات کالا به جای آن، سخن رفته است. بعد از گروچ ایران انقلاب و بازگشت امام خمینی به وطن، امریکایی‌ها به علت وجود جو شدید ضامر سیاسی در ایران، نسبت به آینده بانک‌ها و مؤسسات مالی خود نگران شدند. این نگرانی را می‌توان در میان اسناد لانه جاسوسی دید. مثلاً در سندی به شماره ۳۴که در تاریخ پنجم فوریه ۱۹۷۶م (۱۶بهمن ۱۳۵۷ش) از سوی

مأمور سیاسی سفارت و خطاب به وزارت امورخارجه امریکا تنظیم شده، چنین آمده است: «بانک‌های قرض‌دهنده که در رأس آنها چپس و عمدتاً بانک‌های امریکایی هستند، قبل از اعطای این قرض سؤالاتی برای بانک توسعه و سرمایه‌گذاری مطرح کردند. این بانک ادعا می‌کند باین ۰معمیلون دلار می‌تواند این شرایط را برای مدت دو سال به خوبی سپری کند. در این صورت، این مبلغ یک استثنای در نظام بانکداری ورشکسته ایران است. این بانک حتی برای یک روز هم درهای خود را نبسته است و کارکنان آن که با احتمال کاهش تعداد پرسنل مواجه هستند، اخیراً توافق کرده‌اند ساعت کار برای روز را کوتاه‌تر و از تعطیلات سالانه استفاده کنند. هنگامی که کارکنان بحث می‌کردند که باید همبستگی خود را با دیگران نشان دهند و در طول هفته گذشته در منزل بمانند، مدیریت بانک گفت

آبان ۱۳۵۸، روزهای تسخیر لانه جاسوسی امریکا

دوشنبه ۷ اسفند ۱۴۰۲ | ۱۶ شعبان ۱۴۴۵

خط امام(ره)

خط امام(ره) اعضای این گروه تلاش خود را برای کم‌کردن هزینه‌های گروگانگیری جاسوسان امریکایی در ایران متمرکز کردند.

■ **وقتی بانک‌های ایران ملی شد**

۲۵ماه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی از طرف دولت موقت به شکل رسمی اعلام شد که تمام بانک‌های ایران ملی می‌شوند و مدیریت بانک‌های خصوصی و بانک‌هایی که با سرمایه‌گذاری‌های مختلط تشکیل شده بوده‌اند نیز تغییر خواهد یافت. با انتشار این خبر، امریکایی‌ها از ملی‌شدن بانک‌ها در ایران بیشتر نگران شدند. بر همین مبنا سفارت امریکا در گزارش ميسبوط از وضعیت اقتصادی بعد از انقلاب و موقعیت شرکت‌ها و بانک‌های امریکایی در ایران و شرایط ادامه فعالیت آنها در ایران، در سندی به شماره ۱۸۸ که در ژوئن ۱۹۷۹م (خرداد۱۳۵۸ش) تنظیم شده است، می‌نویسد: «بانک‌های امریکایی که سرمایه‌گذاری آنها در ایران معادل ۳میلیارد دلار تا سال ۱۹۷۹ بوده است، میزان تأمین اعتبار و دیگر فعالیت‌های مالی خود را کاهش داده‌اند. آنها نیز مانند دیگر بانک‌های خارجی و ایرانی هنوز متحل نشده‌اند، اما دولت موقت از اصل جبران سهام حمایت کرده است.»^[۵]

البته در آن زمان دولت موقت سعی می‌کرد به امریکایی‌ها اطمینان دهد با وجود ملی‌شدن بانک‌ها، روابط اقتصادی - سیاسی ایران و آمریکا حفظ خواهد شد. چنانچه در سندی به شماره ۳۶که در تاریخ ۱۷ژوئن ۱۹۷۹م (۲۷ خرداد ۱۳۵۸ش) تنظیم شده است، آمده است: «یزدی، وزیر خارجه در ۱۷ژوئن، مجدداً تمایل دولت موقت ایران (و خمینی) برای روابط مستمر با ایالات‌متحده را تکرار کرد. یزدی در خواست همکاری برای جلوگیری از وقایعی از قبیل رأی ۱۷می سننا و خنثی‌سازی جریان عادی کردن روابط را کرد. او همچنین به صورت مؤکدی اظهار داشت که شرکای امریکایی در بانک‌های ایرانی که اخیراً ملی شده‌اند، نباید درباره باز یافت سرمایه‌شان نگران باشند... یزدی به عنوان آخرین پیامش گفت، می‌خواهد که این موضوع کاملاً روشن باشد که سیاست دولت موقت ایران در ملی‌کردن بانک‌ها در ایران است. او گفت که دولت کنترل بانک‌ها را به منظور مدیریت در دست گرفته است. بانک‌های امریکایی که در بعضی از این بانک‌های ایرانی سهام دارند، نباید در مورد ازبین‌رفتن سرمایه خود هراسان باشند. او گفت: ما تا آخرین سنت آن را خواهیم پرداخت. ما اکنون مشغول بررسی حساب‌ها هستیم و هر چه را که سرسید شده باشد، مثل سهامداران ایرانی به سهامداران خارجی پرداخت خواهیم کرد، اما قصد نداریم سرمایه کسی را مصادره کنیم. این تصمیم کاربنه است که هر چه را سررسید شده باشد، پرداخت کند و شرکای امریکایی بانک‌های ایرانی نباید نگران با هراسان باشند.»^[۶]

اطمینانی که یزدی به امریکایی‌ها می‌داد، البته چندان هم محکم نبود؛ زیرا مردم مسلمان و انقلابی ایران به رغم مواضع دولت موقت‌ها برای تداوم روابط اقتصادی ایران و آمریکا، خواهان عوض شدن مناسبات در آن زمینه بودند و می‌خواستند منافع اقتصادی ایران در رابطه با امریکا ضایع و کشورمان در رابطه اقتصادی با ایالات‌متحده دچار زیان شود، حتی آنها در شعارهای‌شان، خواهان گرفتن غرامت از امریکا برای سال‌های چپاول و غارت منابع ایران بودند.

■ **ختام سخن**

از آنجا که روابط اقتصادی ایران و امریکا در دوره پهلوی دوم، روابط یک استعمارگر با مستعمره خود بود، استقلال‌یرو، مردم انقلابی ایران با آن مخالف بودند، زیرا انقلاب اسلامی که بر پایه شعار «استقلال - آزادی، جمهوری اسلامی» تشکیل شده بود، بر هدف داشتن استقلال سیاسی و اقتصادی تمرکز می‌داشت؛ هدفی که قطعاً اهداف استعماری و امپریالیستی امریکایی‌ها در تضاد بود. یعنی امریکایی‌ها نمی‌توانستند از منافع کلان اقتصادی خود در چپاول منابع ایرانیان به ویژه در صنعت نفت چشم‌پوشی کنند، به همین دلیل بعد از تسخیر لانه جاسوسی، اولین واکنش امریکایی‌ها «تحریم اقتصادی» ایران آغاز شد؛

تحریمی که نه تنها بعد از پایان گروگانگیری جاسوسان تمام نشد که سال‌به‌سال بر دامنه آن افزوده شد، اما با مقاومت جانانه مردم در برابر زیاده‌خواهی‌های امریکا، استقلال ایران در مقابل زورگویی‌های این کشور حفظ و چپاول منابع آن از سوی آنها قطع شد.

منابع:

۱- روزنامه تجارت، شماره ۲۷۲۲، مورخ ۲۸ خرداد ۱۴۰۲ش، مطلب «کارنامه مبادلات تجاری ایران و امریکا»، ص ۶

۲- وشمه و دیگران، علی، مقاله «سیاست‌های اقتصادی حکومت پهلوی دوم در زمینه صنعت»، فصلنامه پژوهش‌های تاریخی، شماره ۲۵، مورخ پاییز ۱۳۹۶ش، صص ۶۴ تا ۷۸

۳- تقفی خراسانی، علیرضا، «سیر تحولات استعمار در ایران»، نشر نیکا (مشهد)، چاپ ۱۳۷۵ش، صص ۳۳۷ - ۳۳۱.

۴- مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، «اسناد لانه جاسوسی»، مجموعه ۱۱جلدی، چاپ ۱۳۸۶ش، جلد۳، ص ۴۴۳

۵- همان، جلد ۱۰، ص ۴۶

۶- اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱۱، صص ۷ و ۸

۷- الوندی، رامان، «تکسون، کیسینجر و شاه- ایالات‌متحده امریکا ایران در دوران جنگ سرد- ترجمه اکبر بتونی، انتشارات مهراندیش، چاپ اول ۱۴۰۲ش، صص ۲۳۴ و ۲۳۷

۸- اسناد لانه جاسوسی، جلد ۷، صص ۶۵ و ۶۵

۹- همان، جلد ۴، صص ۲۷۵ تا ۲۷۷

^[1] خط امام(ره) اعضای این گروه تلاش خود را برای کم‌کردن هزینه‌های گروگانگیری جاسوسان امریکایی در ایران متمرکز کردند

^[2] خط امام(ره) اعضای این گروه تلاش خود را برای کم‌کردن هزینه‌های گروگانگیری جاسوسان امریکایی در ایران متمرکز کردند

^[3] خط امام(ره) اعضای این گروه تلاش خود را برای کم‌کردن هزینه‌های گروگانگیری جاسوسان امریکایی در ایران متمرکز کردند

^[4] خط امام(ره) اعضای این گروه تلاش خود را برای کم‌کردن هزینه‌های گروگانگیری جاسوسان امریکایی در ایران متمرکز کردند

^[5] خط امام(ره) اعضای این گروه تلاش خود را برای کم‌کردن هزینه‌های گروگانگیری جاسوسان امریکایی در ایران متمرکز کردند

^[6] خط امام(ره) اعضای این گروه تلاش خود را برای کم‌کردن هزینه‌های گروگانگیری جاسوسان امریکایی در ایران متمرکز کردند